

УДК 631.563.8
JEL L600

Погорелов Ю. С., д-р екон. наук, доц.
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля
Вахлакова В. В., асист.
Донбаський державний технічний університет

МЕТОДИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Розкрито зміст поняття "екологізація діяльності підприємства". Надано напрями екологізації діяльності промислового підприємства, методи її здійснення та їхню характеристику. Показано роль екологічного оцінювання технологій виробництва (аналіз та оцінювання екологічних наслідків та екологічного ризику технологій).

Ключові слова: екологізація; діяльність; підприємство; метод; оцінювання.

Постановка проблеми. Поліпшення якості навколишнього середовища пов'язане з необхідністю вирішення комплексу екологічних проблем у суспільному виробництві країни. Деградуєча природа перешкоджає нормальному ходу відтворювального процесу і робочої сили, погіршує умови господарювання. Забруднення води, повітря, ґрунту прискорює фізичний знос засобів виробництва, зменшує продуктивність галузей економіки.

Результати природоохоронної діяльності промислових підприємств, їхні заходи з поліпшення екологічної ситуації (що особливо актуально для промислових районів України) не позначилися суттєвим образом на екологічній ситуації – її погіршення триває. Потрібні зміни кардинального характеру, основою яких має стати відповідь на запитання: яким чином мають суміщатися принципи ринкової економіки хоча б зі збереженням наявного стану екології (не говорячи вже про його поліпшення). Адже ринок не може зростати безмежно, економічна система є частиною біосфери планети.

Зрозуміло, що повністю відмовитися від принципів ринкової економіки неможливо. З іншого боку, паліативи на кшталт корпоративної соціальної відповідальності підприємства, адміністративного регулювання впливу антропогенної діяльності людини на довкілля (штрафи, нормативи та квоти викидів тощо), які складають головні реперні точки природоохоронної економіки, вагомих результатів не дали (хоча і допомогли у вирішенні локальних завдань) і є підстави стверджувати, що й не дадуть. Вони пе-

редбачали економічну відповідальність за вчинену шкоду довкіллю (плата за забруднення, норми якості навколишнього середовища, яких треба дотримуватися під загрозою економічних санкцій тощо) і повною мірою не спрацювали внаслідок скінченності ресурсів біосфери. Не допоміг навіть традиційний для ринкової економіки механізм – ринок квот, застава (наприклад, на неперероблені небезпечні відходи), страхування тощо. Тому від потрібний перехід від паліативів до кардинальних змін акцентів в економіці, в діяльності підприємств шляхом її екологізації, тобто перехід від домінування принципів ринкової економіки до принципів енвайроментальної економіки, серед яких головними слід вважати принципи соціальної відповідальності перед суспільством, ефективного використання ресурсів, інноваційності діяльності, екогармонійності.

Тому сьогодні все більшої актуальності набуває екологізація діяльності промислових підприємств, що виявляється у посиленні уваги бізнесу до впливу процесу діяльності та його результатів на навколишнє середовище, зміні переваг споживачів на користь екологічно чистої продукції та товарів, які не забруднюють навколишнє середовище, а виробництво яких є нешкідливим.

Аналіз результатів попередніх досліджень. Екологічність виробництва розглядається як важлива умова сталого розвитку. Тому така проблематика активно досліджується і обговорюється, зокрема і у вітчизняній науковій літературі.

Зростаюча актуальність екологічності виробництва в Україні зумовлена загостренням екологічних проблем, причини яких доволі докладно висвітлено у сучасній науковій літературі (природоохоронна робота, що здійснювалася на підприємствах в попередні роки, до теперішнього часу практично вичерпала себе; відновлення очисного обладнання зі зносом у 50–70 % через брак коштів не проводиться; знижено темпи, а в ряді випадків призупинено капітальне будівництво, реконструкція та модернізація екологічних об'єктів, впровадження екологічно чистих та ресурсозберігаючих технологій; недосконала податкова система, відсутні будь-які пільги, пов'язані з активізацією природоохоронної діяльності) [4, с.15].

Сьогодні докладно описані у сучасній науковій літературі інструменти економічного стимулювання природоохоронної діяльності: інвестиційне податкове стимулювання (прискорена амортизація, податкові пільги, інвестиційний податковий кредит) та ринкові методи стимулювання (продаж прав на забруднення, система "застава-повернення") [3].

Останнім часом багато уваги стали приділяти екологізації податкової системи та її інструментів, що динамічно розвивається в багатьох розвинених країнах світу [4].

У дослідженнях увагу зосереджено не лише на економічних важелях стимулювання природоохоронної діяльності промислових підприємств – розроблені стандарти та нормативи, що виступають підґрунтям механізму раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища [4,7].

Проте зазначені напрацювання існують автономно. Але їхня кількість та рівень вже є такими, що їх потрібно об'єднати в межах екологізації діяльності промислових підприємств.

Метою статті є розгляд методів екологізації діяльності підприємства у їхньому взаємозв'язку та взаємозалежності.

Виклад основного матеріалу. У найзагальнішому вигляді екологізація розглядається як процес впровадження технологічних, управлінських і правових методів, що дозволяють забезпечити випуск необхідної продукції у потрібній кількості та достатньої якості, але за умови підвищення ефективності використання природних ресурсів та зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Екологізацію діяльності підприємства слід розглядати як орієнтацію його діяльності не лише на економічні, але і екологічні результати. Іншими словами, не лише фінансові і економічні показники повинні свідчити про ефективність виробництва, але і екологічні показники. А сьогодні в Україні домінують суто економічні пріоритети в діяльності промислових підприємств і фінансово-економічні оцінки її результатів, а про результати екологічної діяльності лише деяким чином згадується. Сьогодні банкрутство підприємств сприймається виключно з економічних позицій - як його неплатоспроможність. Але має бути і екологічне банкрутство - як неможливість продовжувати діяльність внаслідок величезного збитку довкіллю, території і її населенню. Екологізація діяльності промислового підприємства передбачає зміну пріоритетів в діяльності підприємства, її орієнтацію на зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище, іноді навіть на збиток економічній діяльності.

Екологізація діяльності підприємства має здійснюватися за такими напрямками:

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

– комплексна екологізація виробництва, яка передбачає застосування екологічно чистих видів палива, технологій, вискоєфективного очисного обладнання з подальшою утилізацією відходів, що, як правило, пов'язано зі значними капітальними витратами і тривалими термінами реалізації;

– екологізація системи управління підприємства шляхом врахування екологічного чинника в її структурних елементах, що не вимагає значних капітальних витрат і є суттєвим резервом підвищення ефективності природоохоронної діяльності підприємства.

Екологізація як і будь-який вид діяльності має здійснюватися з використанням відповідних методів. За результатами узагальнення практики забезпечення екологічності промислового виробництва виділено такі методи екологізації діяльності підприємства: правові, адміністративні, економічні та методи соціальної мотивації. Деякі з цих методів доречні у комплексній екологізації виробництва, але більшість доцільно застосувати в екологізації системи управління підприємства. Методи екологізації діяльності підприємств за своїм характером є переважно примусовими, тобто з їхнім використанням держава примушує підприємства змінювати пріоритети діяльності, орієнтувати її на зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище. Таке примушення одночасно супроводжується економічними важелями, призначенням яких є створення економічної зацікавленості підприємств орієнтуватися не лише на економічні, але й екологічні результати діяльності. Поступове примушення змінювати пріоритети діяльності, орієнтувати її на зменшення антропогенного навантаження на навколишнє середовище має заміщуватися усвідомленням про неможливість руйнування довкілля, намаганням використовувати природні ресурси без заподіяння шкоди навколишньому середовищу, розвитку суспільства в гармонії з навколишнім середовищем, чому значною мірою має сприяти створення інституційних передумов екологізації промислового виробництва.

Правові методи екологізації діяльності підприємства є методами опосередкованого впливу. Вони дозволяють здійснювати правове регулювання використання природних ресурсів та охорону навколишнього середовища. Таке регулювання забезпечується за допомогою конституції, законів, постанов та інших документів, які затверджуються або визначаються національними органами законодавчої влади. Такими документами встановлюються вимоги до екологізації діяльності, окреслюється коло відповідальності за порушення у використанні природних

ресурсів та нанесення шкоди навколишньому середовищу, закладається фундамент екологізації діяльності підприємства. В екологізації діяльності підприємства мають дотримуватися вимог і положень цих документів. Склад норм і нормативів екологізації діяльності підприємства постійно доповнюється та оновлюється, удосконалюються і методи їхнього визначення. Від того, наскільки коректно визначені норми, нормативи, показники і критерії, суттєвим чином залежить результативність правових методів у досягненні цілей екологізації.

Адміністративні методи (або регламентуючі) екологізації діяльності підприємства є методами прямого впливу, тобто дозволяють безпосередньо впливати на поведінку забруднювачів навколишнього середовища шляхом встановлення і застосування інструментів безпосереднього впливу на поведінку господарюючих суб'єктів (заборони, дозволи, стандарти, квотування, обмеження). Основна риса цих методів полягає в тому, що забруднювач не має поведінкового вибору – він має підкоритися встановленим вимогам або платити штрафи відповідно до правових і адміністративних процедур.

Економічні методи (або методи стимулюючого впливу) екологізації діяльності підприємства при правильному використанні чинять мінімальний примусовий вплив на господарюючих суб'єктів. Вони надають учасникам ринку свободу вибору і адаптації своєї діяльності, дозволяючи їм максимізувати прибуток найвигіднішим за даних обмежень способом. Сьогодні відомі п'ять основних груп економічних методів [2]:

- платежі, податки і збори;
- субсидії (дотації);
- продаж дозволів (квот) на певний вид природокористування;
- заставно-зворотні схеми;
- стимули для виконання нормативно-правових актів.

Кожен з економічних методів екологізації діяльності підприємства має свою характеристику і виконує певну функцію. У своїй сукупності ці методи взаємопов'язані і являють собою цілісну систему понять і показників, за допомогою яких організуються і регулюються еколого-економічні відносини на підприємстві.

Економічні методи у сукупності дозволяють створити економічний механізм екологізації діяльності промислових підприємства, найважливішими складовими якого є цінова, податкова та фінансово-кредитна. Економічний механізм екологізації діяльності промислових підприємств

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

є сукупністю економічних методів, способів, форм, інструментів і важелів, за допомогою яких здійснюється екологізація діяльності. Його функціонування дозволяє розв'язати, як найменш, дві проблеми:

по-перше, проблему невідповідності витратності ресурсозбереження та низьких цін на природні ресурси. Використання досягнень науково-технічного прогресу, впровадження маловідходних технологій є переважно неефективними при низьких цінах на природні ресурси. Споживачам природних ресурсів вигідніше компенсувати відсталість технологій шляхом збільшення використання природних ресурсів, ніж замінити старе обладнання на ресурсозберігаюче. Тому доцільно розглянути питання збільшення цін на природні ресурси і тим самим забезпечити перехід природоексплуатуючих галузей на ресурсозберігаючі технології;

по-друге, проблему цінового стимулювання виробництва екологічної продукції. В ціні не лише сільськогосподарської, але й продукції промисловості має бути врахований рівень екологічної безпеки виробництва продукції. Чиста в екологічному відношенні продукція повинна мати більш високу ціну для споживачів порівняно з продукцією, виробництво якої пов'язане з негативним впливом на навколишнє середовище. Для кожного окремого споживача (особливо, якщо це продукція промислового використання) таке збільшення цін априорі буде визнано невикористовуваним, але у такому випадку виграватиме суспільство в цілому та промислові регіони з високим рівнем антропогенного навантаження. Адже забруднення навколишнього середовища негативно позначається на економічному становищі регіонів, вимагає збільшення витрат на ліквідацію наслідків цього забруднення та проведення природоохоронних заходів. Екологічне ціноутворення, що становить собою процес формування цін на екологічну продукцію та послуги, а його результати – ціни, їхні види та величина – є гнучким інструментом, екологізації діяльності підприємства.

Методи соціальної мотивації екологізації діяльності підприємства спрямовані на зміну світогляду та системи цінностей посадових осіб, які ухвалюють відповідні рішення (щодо використовуваних технологій, встановлення очисних споруд тощо), працівників підприємств, які працюють з певними технологіями тощо. Методи соціальної мотивації мають сприяти широкій екологічній освіті працівників підприємств, наданню достовірної інформації екологічної спрямованості щодо діяльності підприємства тощо.

В екологізації діяльності промислового підприємства значну увагу необхідно сконцентрувати на технологічній складовій. Міра шкідливості впливу діяльності підприємства вирішальною мірою залежить від використовуваних технологій. Особливо це стосується промислових підприємств, зокрема базових галузей. Враховуючи, що значну питому вагу в структурі промислового виробництва в Україні займають потенційно небезпечні виробництва (42,8 % вартості всіх основних промислових фондів, 33,8 % обсягів виробництва і 21 % працюючих [7]), важливим слід визнати екологічне оцінювання технологій. Значні обсяги різних відходів свідчать про низьку ефективність виробництва, яка з точки зору використання природних ресурсів досягає в Україні лише 5–10 %, а решта 90–95 % практично безповоротно губляться [6 с. 21–30]. Принцип економічності в енвіайроментальній економіці набуває другорядного значення, а ефективного використання ресурсів орієнтує діяльність підприємства на безвідходні технології, використання технологій нехай менш економічних, але нешкідливих для довкілля. Екологізація діяльності підприємства означає, що економічні та екологічні пріоритети, як мінімум, мають однакове значення при ухваленні рішень щодо використовуваних технологій. Низька ефективність виробництва з точки зору використання природних ресурсів пов'язана з принциповою неможливістю на сучасному етапі науково-технічного прогресу забезпечити абсолютну екологічну чистоту технологічних процесів [1], а в економіці України – із значною їхньою застарілістю. Тому екологічному оцінюванню мають піддаватися технології виробництва продукції, технології охорони навколишнього середовища та технології відтворення споживаних ресурсів.

В Україні найбільший вплив на навколишнє середовище чинить промисловість, частка якої у викидах шкідливих речовин в атмосферу стаціонарними джерелами становить 91,3 % [7]. До основних джерел промислового забруднення атмосферного повітря належать підприємства енергетики, металургії, хімічної і нафтопереробної промисловості, виробництва добрив. Від них в атмосферне повітря надходять вуглеводні, діоксид сірки, оксиди азоту, сірководень, аміак, хлор, фенол, ацетон, бензол та інші шкідливі речовини.

Екологічна оцінка технології виробництва передбачає аналіз та оцінювання екологічних наслідків та екологічного ризику технологій в разі нормальної або аварійної експлуатації об'єкта з метою виявлення екологічної безпеки технології або встановлення ступеня її небезпеки. Еко-

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

логічне оцінювання технологій є частиною екологічної експертизи наявного виробництва або будь-якого проекту, а екологічна експертиза технологій і техніки передбачає визначення екосумісності і ступеня ресурсоємності техніки, а для технології ще й оцінювання маловідходних порівняно з чинним нормативом або наявними найкращими зразками.

Висновки. Забезпечення сталого економічного та соціального розвитку країни та її регіонів сьогодні значною мірою зумовлені результатами розв'язання проблем охорони природного середовища та раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу на основі науково-технічного прогресу. Тому у подальшому розвитку промислового виробництва в Україні необхідно переходити від техногенного до стійкого типу, метою якого є задоволення потреб людини за допомогою промислового розвитку, але обмеженого умовою збереження стійкості екосистем. Розв'язанню цієї проблеми і служить екологізація діяльності промислових підприємств. Її метою є синтез природно-техногенних процесів, ринкових відносин та соціальних реформ. Екологізація діяльності промислових підприємств має здійснюватися з використанням сукупності методів.

Література:

1. *Алехин А. Б.* Прогнозирование и оптимизация эколого-экономических систем / Алексей Борисович. Алехин. – К : Наукова думка, 2003. – 152 с.
2. *Гуріна О. В.* Економічні методи і засоби забезпечення стійкого розвитку еколого-економічних систем / О. В. Гуріна // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. Вип. 3 (22). – Х.: ХарПІ НАДУ "Магістр", 2011. – С. 136 – 140.
3. *Кащенко О. Л.* Економічні основи екологічного підприємництва / О. Л. Кащенко. – Агроінком. – 1999. – № 10–12. – С. 37–40.
4. *Кислый В. Н.* Экологизация управления предприятием: [монография] / В. Н. Кислый, Е. В. Лапин, Н. А. Трофименко. – Сумы : ВТД "Университетская книга", 2009. – 232 с.
5. *Кларер Й.* Охрана окружающей среды и экономическое развитие / Й. Кларер, П. Франсис, Д. М. Николас, А. Голуб. – Сантандре: Региональный экологический центр Центральной и Восточной Европы, 2009. – 342 с.
6. *Кузьменко С. В.* Методические рекомендации по созданию системы управления производством экологически чистых продуктов / С. В. Кузьменко, И. М. Вишняк, А. М. Царенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – С. 133 – 137.

7. Федорищева А. І. Техногенно-экологическая ситуация в Украине и управление уровнем ее безопасности / А. І. Федорищева, О. А. Бугрим // Экономика Украины. – 2008. – № 5. – С. 74–79.

References:

1. Alehin A. B. Prognozirovaniye i optimizatsiya ekologo-ekonomicheskikh sistem / Aleksey Borisovich. Alehin. – K : Naukova dumka, 2003. – 152 s.

2. Gurlina O. V. Ekonomichni metodi i zasobi zabezpechennya stlykogo rozvitku ekolo-go-ekonomichnih sistem / O. V. Gurlina // Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya: zb. nauk. prats. Vip. 3 (22). – H.: HarRI NADU "MagIstr", 2011. – S. 136–140.

3. Kaschenko O. L. Ekonomichni osnovi ekologichnogo pldpriEmnitstva / O. L. Kaschenko. – Agrolnkom. – 1999. – № 10–12. – S. 37–40.

4. Kislyiy V. N. Ekologizatsiya upravleniya predpriem: [monografiya] / V. N. Kis-lyiy, E. V. Lapin, N. A. Trofimenko. – Sumyi : VTD "Universitetskaya kniga", 2009. – 232 s.

5. Klarer Y. Ohrana okruzhayushey sredy i ekonomicheskoe razvitiye / Y. Klarer, P. Fransis, D. M. Nikolas, A. Golub. – Santandre: Regionalnyiy ekologicheskii tsentr Tsentralnoy i Vostochnoy Evropy, 2009. – 342 s.

6. Kuzmenko S. V. Metodicheskie rekomendatsii po sozdaniyu sistemyi upravleniya proizvodstvom ekologicheskii chistyykh produktov / S. V. Kuzmenko, I. M. Vishnyak, A. M. Tsarenko // VIsnik Hmel'nitskogo natsionalnogo un'versitetu. – 2010. – № 2. – S. 133–137.

7. Fedorisheva A. I. Tehnogenno-ekologicheskaya situatsiya v Ukraine i upravlenie urovнем ee bezopasnosti / A. I. Fedorisheva, O. A. Bugrim // Ekonomika Ukrainyi. – 2008. – № 5. – S. 74–79.

Надійшла до редколегії 27.02.14

Погорелов Ю. С., д-р экон. наук, доц.
Восточноукраинский национальный университет
имени Владимира Даля
Вахлакова В. В., асс.
Донбасский государственный технический университет

**МЕТОДЫ ЭКОЛОГИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ**

Раскрыто содержание понятия "экологизация деятельности предприятия". Предоставлены направления экологизации деятельности промышленного предприятия, методы ее осуществления и их характеристика. Показана роль экологической оценки технологий производства (анализ и оценка экологических последствий и экологического риска технологий).

Ключевые слова: экологизация; деятельность; предприятие; метод; оценивание.

Pogorelov Y. S., Ph. D., Professor
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University
Vahlacova V. V., assistant
State technical university of Donbass

**METHODS OF ECOLOGIZATION
OF INDUSTRIAL ENTERPRISE ACTIVITY**

The essence of notion "ecologization of enterprise activity" is revealed – shift from dominating the principles of market economy to principles of environmental economy, orientation of enterprise activity not only for economical, but for ecological results. The directions of ecologization of industrial enterprise activity are proposed. The methods of such activity making (legislative, administrative, economical and social) are shown. The characteristic of such methods is described. Economical methods of ecologization of industrial enterprise activity in total make the economical mechanism of such ecologization that allows solving the important problems of enterprise activity ecologization: problem of discrepancy of resource saving expensiveness and low prices for natural resources and the problem of pricing promotion for making the ecological production. The role of ecological evaluation for production technologies (analysis and evaluation of ecological consequences and ecological risk) is shown.

Keywords: *ecologization, activity, enterprise, method, evaluation.*